

УДК 347.78

**ВИНИКНЕННЯ ПРАВА СЛІДУВАННЯ ЯК ОСОБЛИВОГО АВТОРСЬКОГО
ПОВНОВАЖЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ КРАЇН ЄВРОПИ**

**GENESIS OF THE RESALE RIGHT AS A SPECIAL AUTHOR'S POWER
IN COPYRIGHT LAW OF EUROPEAN COUNTRIES**

Самсін Р.І.,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права та психології
Національна академія внутрішніх справ*

У статті розглядаються питання, пов'язані з виникненням права слідування. Аналізуються основні моменти законодавчого регулювання авторських прав у цілому та авторського права на твори образотворчого мистецтва, а також соціально-економічні передумови, що сприяли впровадженню вказаного права як особливого авторського повноваження. Робиться висновок про економічні причини виникнення права.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, авторське право, право слідування, майнові права автора, авторське право на твори образотворчого мистецтва, гармонізація законодавства, право Європейського Союзу.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с возникновением права следования. Анализируются основные моменты законодательного регулирования авторских прав в целом и авторского права на произведения изобразительного искусства, а также социально-экономические предпосылки, способствующие внедрению указанного права как особого авторского полномочия. Делается вывод о причинах возникновения права.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, авторское право, право следования, имущественные права автора, авторское право на произведения изобразительного искусства, гармонизация законодательства, право Европейского Союза.

The article deals with issues related to the accrual of resale right. The author considers key aspects of legal regulation of copyright in its entirety and copyright for works of visual art, as well as social and economical background contributed to implementation of aforementioned right as special author's power. Author makes a conclusion about economical reasons for the accrual of such right.

Key words: intellectual property law, copyright, resale right, author's property rights, copyright for works of visual art, legislation harmonization, European Union Law.

Постановка проблеми. Значні політичні та економічні перетворення, що відбулися в Україні наприкінці минулого століття, посилення ролі приватного права призвели до глобального реформування практично всіх галузей національного законодавства. Одним з провідних напрямів цього реформування стало оновлення та подальший розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності. На відміну від радянського періоду, коли основний наголос робився на правовому регулюванні та захисті прав у сфері промислової власності, нарешті гідна увага починає приділятися і авторському праву.

Початком формування національного законодавства у сфері авторського права стало прийняття 23 грудня 1993 року Закону України «Про авторське право і суміжні права», який мав істотно покращити правове становище авторів, сприяти розвитку національної культури та забезпечити нашій країні гідне місце у світовому співтоваристві завдяки гарантуванню дотримання міжнародних стандартів у сфері авторського права та права інтелектуальної власності в цілому. Запровадження специфічного авторського права – права слідування – стало однією з новел зазначеного Закону, стаття 27 якого встановлювала наступне: «Автор твору образотворчого мистецтва, а в разі його смерті – спадкоємці впродовж встановленого статтею 28 цього Закону строку користуються щодо проданих автором оригіналів творів образотворчого мистецтва невідчужуваним правом на одержання п'яти відсотків від ціни кожного наступного продажу твору через аукціон, галерею, салон, крамницю тощо, що йде за першим його продажем, здійсненим автором твору (право слідування). Виплата винагороди в цьому випадку здійснюється зазначеними аукціонами, галереями, салонами, крамницями тощо. Збір і виплата винагороди, одержаної в результаті використання права слідування, здійснюється особисто автором через його повіреного або через організацію колективного управління» [1, с. 23].

Зазначене право збереглося і в наступній редакції Закону, запровадженої Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» [2, ст. 27], а пізніше було включено і до Цивільного кодексу України, але стаття 448 ЦК вже має назву «Право автора на частку від суми продажу оригіналу твору» [3, ст. 448], що більше відповідає суті цього авторського повноваження.

В європейських країнах запровадження права слідування до національного законодавства різних країн почалося ще у 20-ті роки минулого століття. Щодо України, то в радянські часи передумов для впровадження цього авторського повноваження до національного законодавства просто не існувало об'єктивно. Проте навряд чи можна казати, що законодавство України стосовно включення до нього права

слідування характеризується значним відставанням від європейських країн.

Слід відмітити, що в правовій науці сьогодні ще не склалося єдиної позиції стосовно правової природи права слідування, а само це авторське повноваження залишається малодослідженим, незважаючи на значний інтерес до проблем права інтелектуальної власності, що існує у вітчизняній правовій літературі.

Традиційно вивчення передумов виникнення та визначення основних етапів становлення та розвитку вважається необхідною складовою дослідження будь-якого явища. Оскільки інститут права слідування в авторському праві є новим для цивільного права України, розуміння його юридичної природи вимагає вивчення історії його виникнення та становлення.

Ступінь дослідження. Теоретичною основою дослідження стануть праці відомих вчених у сфері цивільного права та авторського права: А.І. Абдулліна, Ч.Н. Азімова, М.М. Богуславського, О.М. Боярчука, О.В. Дзери, І.І. Дахно, А.С. Довгерта, В.А. Дозорцева, В.Я. Іонаса, О.С. Іоффе, В.О. Калятіна, Ю.М. Капіци, В.И. Корецького, Б.А. Лемана, Д. Ліпціг, А. Люкі, О.М. Пастухова, С.В. Петровського, О.А. Підпригори, О.О. Підпригори, М. Пітерс, Д.М. Притики, О.Д. Святоцького, А.П. Сергєєва, О.Ф. Скакун, В.П.Талімончик, С.В. Усолицької, М. Фічора, О.І. Харитоновой, Є.О. Харитонова, І.Я. Хейфец, Г.Ф. Шершеневича, О.О. Штефан, В.С. Щербини, Н.Є. Яркіної та інших.

Водночас право слідування як особливе авторське повноваження залишається недостатньо дослідженим.

Метою статті є вивчення історії виникнення запровадження правового регулювання права слідування як особливого авторського повноваження в праві європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Право слідування визнається переважно країнами континентального права. Щодо країн англосаксонської системи права, то в них ставлення до цього особливого авторського повноваження є неоднозначним, що істотною мірою обумовлюється особливостями авторського права в цих країнах у цілому.

Право слідування виникло в Європі, що стало одним з результатів буржуазних революцій та боротьби за ідеї рівності та справедливості. Сьогодні право слідування запроваджено законодавством переважної більшості європейських країн, а його правове регулювання є одним з напрямків, за якими відбувається гармонізація законодавства країн-членів ЄС.

Слід відмітити, що правове регулювання прав авторів творів образотворчого мистецтва в цілому характеризується відставанням від права авторів літературних творів. Значною мірою це пов'язується з їх обмеженим включенням до цивільного обігу. Як відомо, посилен-

ня економічного інтересу автора, розширення його можливостей для використання власних творів значною мірою обумовлювалося і обумовлюється технічним прогресом. Традиційно в історії авторського права питання виникнення необхідності захисту майнових прав автора при використанні його творів пов'язують з появою книгодрукування, тобто стосується такий захист перш за все літературних творів. Відходячи від традиційного підходу, згідно з яким початок розвитку правового регулювання відносин стосовно літературних творів пов'язується з винаходом І. Гуттенберга – друкарським верстатом у 1440 році. Саме з появою перших друкованих книжок з'являється та розповсюджується ідея необхідності охорони інтелектуальної праці [4, с. 104]. Характеризуючи значення винаходу книгодрукування, С.А. Сударіков зазначає, що «це не лише ознаменувало нову епоху промислового використання літературних творів, які копіювалися шляхом переписування від руки і не могли розповсюджуватися в достатній кількості, але й мало вирішальне значення для розвитку культури та стимулювання літературної творчості» [5, с. 7]. Інший дослідник Д.В. Подносков вказує, що це сприяло формуванню та розвитку ринку творів науки, літератури, мистецтва, а отже викликало необхідність забезпечення захисту майнових інтересів автора і стало поштовхом для виникнення та розвитку авторського права [6, с. 21]. Саме з появою книгодрукування об'єкти авторського права стають товаром у повному розумінні цього поняття: розпочинається етап комерційного використання об'єктів авторського права, на перший план висуваються економічні інтереси, які, як відомо, є однією з основних рушійних сил розвитку правового регулювання, саме це викликає необхідність замислитись над створенням відповідної нормативно-правової бази.

І таке створення поступово розпочинається в провідних країнах Європи, проходячи всі класичні етапи: від привілеїв, через етап формування національної охорони, до прийняття міжнародних угод (етап міжнародної охорони).

У той же час про наявність власно правового регулювання відносин, що виникають у зв'язку зі створенням та використанням творів, ми можемо говорити, лише починаючи з XVIII століття. Найвідомішим нормативно-правовим актом цього періоду стає прийнятий в 1709 році в Англії Статут королеви Ганни. Саме цей акт вважається першим положенням, у якому йдеться про захист прав не лише видавця, а й автора.

Водночас Статут Королеви Ганни захищав лише права авторів літературних творів, виключаючи, таким чином, з кола суб'єктів авторського права велику кількість творців, зокрема авторів творів образотворчого мистецтва. Задля усунення цього становища англійський художник В. Хогарт (W. Hogarth) очолює рух за законодавче закріплення охорони прав граверів, малювальників та живописців [4, с. 105]. Результатом такої діяльності стало прийняття в 1735 році Закону про авторське право на гравюри (Act for the encouragement of the arts of designing, engraving, and etching historical and other prints). Закон наділяв авторів гравюр ексклюзивними правами на викорис-

тання власних творів. Таке ексклюзивне право діяло протягом 14 років. У 1798 році приймається ще один законодавчий акт, який розширив перелік об'єктів авторського права – Закон про заохочення розвитку мистецтва створення нових моделей та зліпків бюстів (Act for Encouraging the Art of Making New Models and Casts of Busts, and other things therein mentioned). Закон надавав авторам зазначених творів виключне право на 14 років [7, с. 34–36].

Майже на століття раніше ніж в Англії відбувається закріплення прав авторів творів образотворчого мистецтва в законодавстві Франції. Так, у 1660 році Радою короля було видано Декрет про гравюри, у 1676 році – Декрет про заборону копіювання творів скульптури.

У 1714 році приймається Декрет про образотворче мистецтво, який встановлював привілей Королівської академії живопису та скульптури на опублікування творів членів академії. Також Декрет містив заборону будь-кому іншому здійснювати друк та відтворювати твори членів Королівської академії живопису та скульптури і продавати відтворені примірники. За порушення цієї заборони встановлювався штраф та конфіскація всіх неправомірно створених копій та обладнання, використаного для їхнього створення [7, с. 21]. У 1777 році Людовиком XVIII приймається декларація про скульптуру та живопис [4, с. 105].

Слід окремо відзначити, що у Франції еволюція від системи привілеїв до системи авторського права була частиною загальних змін у житті цієї країни, викликаних Великою французькою буржуазною революцією, яка скасувала привілеї всіх видів, включаючи привілею видавців. У 1791 та 1793 роках Конституційна асамблея прийняла два декрети, які заклали основу французької системи авторського права.

Декретом 1791 року забезпечувалося право автора на публічні виконання протягом всього його життя, а також протягом 5 років після його смерті на користь його спадкоємців і осіб, яким відступлене це право.

19 липня 1793 році був прийнятий «Декрет щодо права власності авторів різного роду рукописів, а також композиторів, живописців та малювальників». Декрет надавав авторам виключне право продавати, передавати для продажу, розповсюджувати свої твори на території республіки, а також поступатися повністю або частково правом власності на них. Зазначене право переходило до спадкоємців автора і діяло протягом 10-ти років після його смерті. Крім того, зазначеним Декретом вводилося поняття «розумової, духовної власності» [5, с. 8].

Із незначними змінами авторське право Франції проіснувало в такому вигляді до 1957 року. За цей період кілька разів подовжувалися строки дії авторських прав після смерті автора. Так, встановлений Декретом 1793 року десятирічний строк був збільшений Декретом від 5 лютого 1810 року до 20 років, а потім до 50 років – Законом від 14 липня 1866 року. Крім того, останнім Законом було розширено коло повноважень спадкоємців автора, а також встанов-

лений узурфрукт на користь подружжя автора, який пережив останнього [8, с. 107–108].

Як було показано вище, загальною тенденцією є відставання розвитку охорони та захисту прав авторів творів образотворчого мистецтва від прав авторів літературних творів. Це значною мірою пов'язано з особливістю включення кожного з вказаних видів творів до торговельного обігу. Тоді як цінність літературного твору полягає в його змісті і, таким чином, копіювання (тиражування) не позначається на ціні (за виключенням ситуацій, коли йдеться про продаж рукописів, але в цьому випадку ця ситуація не розглядається), цінність твору образотворчого мистецтва полягає саме у створенні його певною особою не в сенсі змісту, а в сенсі форми. Таким чином, прибуток від продажу твору образотворчого мистецтва фактично отримується його автором лише один раз, тоді як автор літературного твору має можливість отримувати прибуток у вигляді роялті з продажу кожної копії твору.

Першою країною, що на законодавчому рівні визнала право слідування, стала Франція, де, базуючись на ідеях рівності та справедливості, його визнання повною мірою «вписувалося» в ідею боротьби за подолання важкого матеріального становища авторів творів образотворчого мистецтва. На цей час, як було показано вище, в основному вже сформувався як законодавча база у відповідній сфері, так і було розроблено основні концептуальні підходи до регулювання авторських відносин. 25 лютого 1893 року у виданні *Chronique de Paris* було опубліковано статтю стосовно концепції права слідування для авторів творів образотворчого мистецтва [9, с. 7]. З цього моменту ідея запровадження права слідування в авторському праві стає дедалі популярнішою.

Перший законопроект стосовно запровадження права слідування в авторському праві було розроблено ще в 1903 році, але він не був прийнятий. У 1905 році починається нова хвиля боротьби, метою якої було привернути увагу суспільства до скрутного економічного становища художників, що переростає в масштабну кампанію. Своєрідним символом кампанії став малюнок відомого французького художника Жана-Луї Форена (Jean-Louis Forain), що зображував двох одягнених у лахміття дітей, які дивилися, як картина їх батька продається з аукціону за 100 000 франків. Наступним етапом стала організація в 1909 році авторського товариства, що мало на меті просування ідеї запровадження права слідування в авторському праві. Зрештою, у 1914 та 1918 роках було запропоновано відповідні законопроекти, якими передбачалося встановити право слідування в розмірі двох відсотків від ціни продажу твору образотворчого мистецтва з аукціону.

Окремо слід відмітити, що проміжним, але дуже важливим етапом, який значною мірою вплинув на створення передумов для запровадження права слідування в авторському праві, стало прийняття законодавчого положення стосовно відмінності права інтелектуальної власності на твір і права власності на матеріальний об'єкт, у якому втілено об'єкт авторського права. Відповідні положення з'являються у фран-

цузькому законодавстві в 1910 році. Так, 9 квітня 1910 року приймається Закон, що скасував всі рішення Касаційного Суду Франції, відповідно до яких покупець твору образотворчого мистецтва набував на нього всіх прав. Таким чином відбувається поступове розширення прав автора за рахунок обмеження прав власника матеріального об'єкта, у якому втілено твір образотворчого мистецтва.

20 травня 1920 року право слідування було закріплено в Законі Франції про право авторів творів мистецтва на отримання відрахувань від публічного продажу творів мистецтва (*Loi du 20 mai 1920 frappant d'un droit au profit des artistes les ventes publiques d'objet d'art*). Зазначене право діяло все життя автора та переходило до його спадкоємців на строк дії авторського права – 50 років. Закріплення права слідування на законодавчому рівні було охарактеризовано як «найкращий доказ його обґрунтованості та справедливості» [9, с. 10].

Пізніше закон від 20 травня 1920 року був відмінений новим Законом від 11 березня 1957 року № 57–298 (*Loi №57–298 du 11 mars 1957 sur la propriété littéraire et artistique*) [10]. Закон вніс уточнення стосовно видів продажу, щодо яких застосовується право слідування, значення та порядок здійснення відрахувань, залишивши суть права слідування в незмінному вигляді, як невід'ємне право авторів графічних та пластичних творів, незважаючи на будь-яку уступку оригіналу твору, на участь у доходах від будь-якого продажу цього твору як на аукціоні, так і через посередника.

Слід зазначити, що вивчення досвіду Франції з запровадження та реалізації права слідування займає особливе місце в дослідженні зазначеного права, оскільки саме законодавцем цієї країни був розроблений найбільш досконалий механізм його реалізації, ефективність якого підтверджена багаторічним успішним застосуванням. Крім того, саме французьким законодавством було встановлено перелік конститутивних елементів права слідування: строк дії права; види творів, за перепродаж яких мають здійснюватись відрахування за правом слідування; розміри відрахувань; невідчужуваність.

У сучасному законодавстві Франції питанням регулювання права слідування присвячено статті L 122–8, R 122–1–R122–11 Кодексу інтелектуальної власності (*Code de la propriété intellectuelle*) [11], а також Декрет Франції №2007–756 від 9 травня 2007 року (*Décret № 2007–756 du 9 mai 2007 pris pour l'application de l'article L. 122–8 du code de la propriété intellectuelle et relative au droit de suite*) [12], що регулює питання застосування статті L 122–8 зазначеного Кодексу стосовно права слідування.

За рік після прийняття французького Закону право слідування було запроваджено в законодавстві Бельгії, де 25 червня 1921 року був прийнятий Закон про гарантії права на отримання відрахувань з публічного продажу на аукціоні творів мистецтва на користь авторів проданих творів (*Loi du 25 juin 1921 frappant d'un droit les ventes publiques d'oeuvres d'art au profit des auteurs des oeuvres vendues*) [13]. Відповідно до статті 1 зазначеного Закону для авторів творів мистецтва встановлювалося невід'ємне право слідування

відносно творів (картин, скульптур, малюнків, графюр), що продаються через аукціон, за умови, що такі твори є оригіналами і створені автором. Закон встановлював розмір відрахувань у залежності від ціни, за яку було продано твір; особу, яка мала здійснювати відрахування; порядок правонаступництва стосовно права слідування. Задля забезпечення виконання положень зазначеного Закону було прийнято два відповідні підзаконні акти – Королівська постанова від 23 вересня 1921 року про застосування Закону Бельгії від 25 червня 1921 року про гарантії права на отримання відрахувань з публічного продажу на аукціоні творів мистецтва на користь авторів проданих творів [14] та Постанова Міністра наук та мистецтв від 1 жовтня 1921 року про застосування статті 4 Королівської постанови від 23 вересня 1921 року [15]. Пізніше в прийнятому 30 червня 1994 року Законі Бельгії «Про авторське право і суміжні права» [16] відповідні положення було збережено.

Прикладом невдалої спроби запровадження права слідування є прийнятий у 1941 році Закон Італії про авторське право і суміжні права (*Loi relative au droit d'auteur et aux droits voisins*) [17], який встановлював право автора твору образотворчого мистецтва на отримання визначеного проценту від суми продажу оригіналу твору. Водночас, як відмічається в юридичній літературі [18], на відміну від Франції та Бельгії, практичного застосування ця норма не набула.

Поступово й в інших країнах відбувається законодавче закріплення права слідування: у Норвегії – у 1961 р., у Німеччині – у 1965 р., у Португалії – у 1966 р., у Люксембурзі – у 1972 р., у Данії – у 1989 р., у РФ – у 1993 р., у Фінляндії – у 1995 р., у Швеції – у 1996 р., у Великобританії та Нідерландах – у 2006 р.

Першим міжнародним актом, що передбачав право слідування, стала Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Так, стаття 14 зазначеної Конвенції встановлює наступне:

1. Щодо оригіналів творів мистецтва і оригіналів рукописів письменників і композиторів автор, а після його смерті особи або установи, уповноважені національним законодавством, користуються невідчужуваним правом часткової участі в кожному продажу твору, що йде за першим його відступленням, здійсненим автором твору.

2. Охорона, передбачена попереднім пунктом, може бути витребувана в будь-якій країні Союзу, за умови, коли законодавство країни, до якої належить автор, це дозволяє в обсязі, що допускається законодавством країни, якій потрібна ця охорона.

3. Порядок збору і розміри сум визначаються національним законодавством [19, ст. 14].

Таким чином, застосування права слідування для членів Бернського союзу Конвенція встановила на засадах взаємності, що обумовило існування відмінностей у підходах до запровадження права слідування в різних країнах світу, що певною мірою ускладнило процес гармонізації законодавства країн-членів ЄС.

Істотно ситуація з правом слідування в законодавстві європейських країн змінилася з прийняттям 27 вересня 2001 року Директиви Європейського

Парламенту та Ради (ЄС) №2001/84/ЄС про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва [20].

Як зазначалося в Директиві, у сучасних умовах неонов'язковий характер права слідування та застосування його на засадах взаємності, як це встановлено Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів, створює низку проблем, задля подолання яких країни-члени ЄС мали до 1 січня 2006 року прийняти необхідні закони, підзаконні акти та адміністративні положення відповідно до положень зазначеної Директиви. Слід відмітити, що на сьогодні європейськими країнами досягнуто у сфері регулювання права слідування досить високий рівень гармонізації.

Висновки. Засади правової охорони інтелектуальної власності в цілому та авторського права зокрема було закладено ще правом Стародавнього Риму завдяки запровадженню поділу речей на тілесні та безтілесні.

На Європейському континенті початок формування правової охорони авторського права відноситься до XVIII століття і пов'язується з виникненням можливості тиражування літературних творів завдяки винаходу друкарського верстату. Таким чином, правовій охороні підлягає обмежена категорія авторських творів, до якій твори образотворчого мистецтва не входять.

Поява можливості отримання винагороди за тиражування та розповсюдження літературних творів призводить до значного дисбалансу в становищі авторів літературних творів та творів образотворчого мистецтва, які за своєю природою можуть продаватися автором лише один раз. Виникнення такого дисбалансу стає поштовхом для виникнення суспільного руху задля покращення економічного становища авторів творів образотворчого мистецтва.

Запровадженню права слідування передували тривалий період формування національних законодавств у сфері авторського права, зокрема, що стосується майнових прав автора. Значним етапом стали концептуальні зміни у французькому праві, коли було встановлено незалежність майнових прав автора від права на матеріальний об'єкт, в якому втілено твір.

Запровадження права слідування до законодавства окремих країн характеризується тривалістю та розтягненістю в часі – від 1920 року минулого століття до початку XXI століття. Значною мірою це було пов'язано з тим, що Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів фактично залишила питання включення права слідування до національного законодавства на розсуд країн-членів Бернського Союзу.

Сьогодні право слідування визнається переважною більшістю країн романо-германської системи права, а в європейських країнах досягнуто високого рівня гармонізації законодавства в зазначеній сфері. Враховуючи європейські прагнення України, актуальною є оцінка діючого законодавства України стосовно права слідування на відповідність Директиві Європейського Парламенту та Ради (ЄС) №2001/84/ЄС про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авторське право і суміжні права. Законодавство та судова практика : зб. нормат. актів. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 400 с.
2. Закон України від 11 липня 2001 року № 2627–III «Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» / Відомості Верховної Ради України від 26.10.2001. – 2001 р. – № 43. – Ст. 214.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Лысенко П.М. Правовая регламентация авторских прав международным и зарубежным гражданским правом / П.М. Лысенко // Вестник Волгоградской академии МВД России. – 2010. – № 2 (13). – С. 103–108
5. Сударииков С.А. Основы авторского права / С.А. Сударииков – Мн. : Амалфея, 2000. – 512 с.
6. Подносков Д. В. Право следования и право доступа в российском авторском праве : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.03 – Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Д.В. Подносков. – Москва, 2006. – 165 с.
7. Валле В. Спадок Джеймса I та королеви Анни : охорона інтелектуальної власності у часі і просторі / В. Валле. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2010. – 216 с.
8. Лебедь В.В. Творческие произведения как объекты французского авторского права / В.В. Лебедь // Право. – 2010. – № 2. – С. 104–115.
9. Droit de suite : the artist's resale royalty : a report of the Register of Copyrights of the Library of Congress / compiled by the General Counsel's staff of the Copyright Office, 1992. – 760 p.
10. Loi №57–298 du 11 mars 1957 sur la propriété littéraire et artistique (version consolidée au 03 juillet 1992) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000315384>.
11. Code de la propriété intellectuelle (modifié en dernier lieu par le décret n° 2012-634 du 3 mai 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/wipolex/en/details.jsp?id=11987>.
12. Décret № 2007-756 du 9 mai 2007 pris pour l'application de l'article L. 122-8 du code de la propriété intellectuelle et relative au droit de suite / Journal Officiel de la République Française № 108 du 10 mai 2007 page 8316 texte № 72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000649504&dateTexte=&categorieLien=id>.
13. Loi du 25 juin 1921 frappant d'un droit les ventes publiques d'oeuvres d'art au profit des auteurs des oeuvres vendues [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/wipolex/fr/text.jsp?file_id=263731.
14. Arrêté d'application de la loi du 25 juin 1921 frappant d'un droit les ventes publiques d'œuvres d'art, au bénéfice des artistes auteurs des œuvres vendues [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/wipolex/fr/text.jsp?file_id=260941.
15. Arrêté ministériel en exécution de l'article 4 de l'arrêté royal du 23 septembre 1921 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/wipolex/fr/text.jsp?file_id=260975.
16. Loi relative au droit d'auteur et aux droits voisins [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/wipolex/fr/text.jsp?file_id=125256.
17. Legge 22 aprile 1941, № 633 Protezione del diritto d'autore e di altri diritti connessi al suo esercizio (pubblicata nella G.U. n. 166 del 16/07/1941) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ording.cr.it/upl/db/files/normative/regol_professione/L_22_04_1941_633.pdf.
18. Castellani M. L'applicazione del diritto di seguito in Italia: dati e teorie a confronto / M. Castellani, A. Volgarino // Tafter Journal il 2 maggio 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tafterjournal.it/2011/05/02/1%E2%80%99applicazione-del-diritto-di-seguito-in-italia-dati-e-teorie-a-confronto.pdf>.
19. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 24 липня 1971 року. Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_051.
20. Directive 2001/84/EC of the European Parliament and of the Council of 27 September 2001 on the resale right for the benefit of the author of an original work of art / Official Journal of the European Communities. – 13.10.2001. – L 272/32